

УДК 342.2.3.:34

Муратбаева К.

Фил. илимдеринин кандидаты, Ош мамлекеттик университети,
Кыргыз Республикасынын эл аралык билим берүү колледжи

**ӨКҮЛЧҮЛҮК ИНСТИТУТТАРЫНЫН ТИПОЛОГИЯЛЫК ӨЗГӨЧҮЛҮКТӨРҮН
САЛЫШТЫРУУЧУ УКУКТУК ТАЛДОО**

Муратбаева К.Н.

канд. фил. наук, Ошский государственный университет, Колледж
международных образовательных программ

**СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ
ТИПОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ИНСТИТУТОВ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА**

Muratbayeva K.N.

Candidate of Philological Sciences, Osh State University, College
of International Educational Programs Kyrgyz
Republic

**COMPARATIVE-LEGAL ANALYSIS OF TYPOLOGICAL FEATURES OF INSTITUTIONS
OF REPRESENTATION**

Аннотация. Макалада өкүлчүлүк институттарынын типологияларынын ар түрдүүлүгү берилген. Алар Кыргызстандын суверендүү мамлекет катары саясий системасын демократиялаштыруу мезгилинде өзгөчө мааниге ээ. Бул макаланын максаты - иштеп жаткан типологияларды талдоо жана иштеп чыгуу, ошол эле учурда конституциялык укук теориясынын призмасы аркылуу эмпирикалык жаңы билимдер менен толуктоо болуп саналат. Изилдөөбүздүн бул негизги көйгөйүнө токтолуп, биз илимде калыптанган түшүнүктөрдү, постсоветтик өлкөлөрдү, анын ичинде Кыргызстанды эске алуу менен типологияга токтолгубуз келет. Талдоо процессинде системаны түзүүчү мүнөздөмөлөргө – демократияга, абсолютизмге, бийликтин ар кандай бутактары менен институттарынын – президенттик республика, парламенттик республика жана башкалардын өз ара мамилелерине, мамлекеттик аймактык-административдик түзүлүштүн формаларына (унитардык мамлекет) негизделген типология сунушталат. Ошондой эле федерация жана конфедерация. Макалада анализдин методологиясы диалектиканын белгилүү принциптеринин негизинде аналогиянын, салыштыруунун, структуралык методдун, анализдин жана синтездин конкреттүү жеке илимий ыкмаларын эске алуу менен курулган. Макалада келтирилген корутундулар Кыргызстанда мамлекеттик органдарынын ишинде улуттук программаларды жана концепцияларды иштеп чыгууда пайдалануу үчүн практикалык мааниге ээ.

Негизги сөздөр: демократия; мамлекет; типология; конституция; бийликтин өкүлчүлүктүү органдары; шайлоонун ролу; конституциялык укук.

Аннотация. В статье представлено многообразие типологий институтов представительства. Особенно они важны в период демократизации политической системы Кыргызстана, как суверенного государства. **Целью** данной статьи – является анализ существующих типологий, которые развивают и конкретизируют уже существующие, и в то же время дополняют эмпирику новыми знаниями сквозь призму теории конституционного права. Затрагивая эту ключевую для нашего исследования проблему, мы бы хотели остановиться на типологии с учетом тех концепций, которые сформулированы в науке с учетом постсоветских стран, в том числе и Кыргызстана. В процессе анализа предлагается типологизация на основе системообразующих характеристик – демократии, абсолютизме, соотношении различных ветвей и институтов власти – президентской республики, парламентской республики и

т.д., формах государственного территориально-административного устройства (унитарное государство, федерация и конфедерация). В статье методология анализа выстраивалась на известных принципах диалектики с учетом конкретных научно-научных методов аналогии, сравнения, структурного метода, анализа и синтеза. Выводы, представленные в статье имеют практическое значение для использования их в работе государственных органов в Кыргызстане при выработке общегосударственных программ и концепций.

Ключевые слова: демократия; государство; типология; конституция; представительные органы власти; роль выборов; конституционное право.

Abstract. The article presents the variety of typologies of institutions of representation. They are especially important during the period of democratization of the political system of Kyrgyzstan as a sovereign state. The purpose of this article is to analyze existing typologies that develop and specify existing ones, and at the same time supplement empirics with new knowledge through the prism of the theory of constitutional law. Touching upon this key problem for our research, we would like to dwell on the typology, taking into account those concepts that are formulated in science, taking into account post-Soviet countries, including Kyrgyzstan. In the process of analysis, a typology is proposed based on system-forming characteristics - democracy, absolutism, the relationship between various branches and institutions of power - presidential republic, parliamentary republic, etc., forms of state territorial-administrative structure (unitary state, federation and confederation). In the article, the analysis methodology was built on the well-known principles of dialectics, taking into account specific private scientific methods of analogy, comparison, structural method, analysis and synthesis. The conclusions presented in the article are of practical importance for their use in the work of government bodies in Kyrgyzstan in the development of national programs and concepts.

Key words: democracy; state; typology; constitution; representative bodies of power; the role of elections; constitutional law.

Өкүлчүлүктүү демократиянын илимий маселелерин түзүү конституциялык укук теориясында калыптанган өкүлчүлүк институттарынын типологиясын талдоого багытталган.

Эл башкарууга кандайча катышканына жана бийлик функцияларын ким түздөн-түз аткарышына жараша демократия үч формасына бөлүнөт: түз, плебисцитардык жана өкүлчүлүк.

Макалада анализдин методологиясы диалектиканын белгилүү принциптеринин негизинде аналогиянын, салыштыруунун, структуралык методдун, анализдин жана синтездин конкреттүү жеке илимий ыкмаларын эске алуу менен курулган.

Белгилей кетсек, **демократиянын түз формасы** жарандардын чечимдерди даярдоого, талкуулоого жана кабыл алууга катышуусун камтыйт. Практикада бул кабыл алынган чечимдер абдан жөнөкөй болгон, аларды даярдоо жана талкуулоо атайын квалификацияны талап кылбаган учурларда мүмкүн болот. Азыркы шарттарда демократиянын бул формасы негизинен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын деңгээлинде кездешет.

Демократиянын плебисцитардык формасы президент, өкмөт же партия тарабынан даярдалган мыйзам долбоорлорун же башка чечимдерди бекитүү үчүн жалпы добуш берүү аркылуу көрсөтүлөт.

Демократиянын өкүлчүлүктүү формасы мыйзамдарды кабыл алуу үчүн шайланган депутаттарга алардын ыйгарым укуктарын өткөрүп берүү аркылуу чечимдерди кабыл алууга жарандардын кыйыр катышуусунда көрүнөт. Демократиянын мындай формасы саясий чечимдерди кабыл алууга жарандардын түздөн-түз катышуусу кыйын болгон учурда, ошондой эле жогорку квалификациялуу адистерди талап кылган татаал чечимдер кабыл алынган учурда зарыл. [1, б.32]. Биздин изилдөөнүн темасын эске алуу менен биз демократиянын акыркы формасына көбүрөөк көңүл бурабыз, анткени ал мурдагы постсоветтик мамлекеттер үчүн эң ылайыктуу.

Мамлекеттик башкаруунун демократиялык системасынын калыптануу этаптары жарандык коомду жана мыйзамдуулукту калыптандыруунун эң маанилүү этаптары менен дал келерин белгилей кетели. Мындан тышкары, бул компоненттердин бардыгы демократиялык коомдук-саясий

системанын негизин түзөт, ал эркин адам өз алдынча субъект катары таанылган жаңы системанын орношу жана мыйзамдуулугу менен байланышкан.

Демек, демократия жөнүндө сөз кылуу адатка айланган, анын негизги белгилери:

- инсанды бийликтин негизги булагы жана анын укуктарынын мамлекеттин укуктарынан артыкчылыктуулугун таануу;

- азчылыктын үстүнөн көпчүлүктүн бийлигин чектөө, жеке өз алдынчалыкты камсыз кылуу;

- ыйгарым укуктарды бөлүштүрүү, мамлекетти эффективдүү контролдоонун жана кызмат абалынан кыянаттык менен пайдаланууга жол бербөөнүн шарты катары “тең салмактуулукту” түзүү.

Буга байланыштуу, албетте, заманбап демократиялык мамлекет экономикалык жана социалдык процесстерди жөнгө салууга, социалдык адилеттүүлүктү бекемдөөгө, активдүү инвестициялык, салыктык жана башка саясаттарды жүргүзүүгө укуктуу болушу керек [2, б. 46].

Демократиянын алгылыктуу шарттары демократиялаштыруу процессинин ар кандай моделдеринде ишке ашат.

Биздин анализ мурдагы постсоветтик мамлекеттердин демократиялык кайра курууларынын контекстинде саясий системалар изилденүүчү бир нече моделдерди аныктоого мүмкүндүк берет:

- **Сызыктуу демократиянын модели** авторитардык бийликти чектөөдөн, жарандардын жана парламенттин укуктарын кеңейтүүдөн турат;

- **Демократиянын циклдик модели** башкаруунун демократиялык жана авторитардык формаларын алмашууну камтыйт. Бул моделдин алкагында авторитардык жана демократиялык институттар бир убакта иштеши мүмкүн. Бул, мисалы, Латын Америкасында, Азияда жана Африкада таралган парламент жана аскердик хунталар.

- өткөөл саясий режимдердин туруксуздугу менен мүнөздөлгөн. Бирок, бул моделдин айырмалоочу өзгөчөлүгү анын ички өбөлгөлөр болгон шартта ишке ашырылганында: индустриялаштыруу, жарандардын жогорку билим деңгээли, массалык аң-сезимдин мобилдүүлүгү ж.б. Ошентип, бул факторлордун андан аркы

эволюциясы авторитардык режимдердин тез кулашына алып келет, мисалы, Италияда, Испанияда, Чилиде. Постсоветтик өлкөлөрдөн - булар Украина, Грузия, Кыргызстан, Прибалтика республикалары.

- **«Жаңы авторитаризмдин» модели** социалисттик идеологияга тынымсыз берилгендик менен мүнөздөлөт. Анын маңызы борбордун күчтүү күчүн, партиялардын лидерлик ролун сактап калуу жана аларды саясий туруктуулукту сактоо үчүн жигердүү пайдалануу, тышкы дүйнөгө ачык, социалдык багыттагы экономиканы өнүктүрүүнү караган радикалдуу экономикалык реформаларды жүргүзүү болуп саналат. Булар Кытай, Куба, Вьетнам сыяктуу мамлекеттер.

- **Интегралдык-корпоративдик демократиянын модели** түз демократиянын формалары демократиянын баскычтуу, кыйыр формалары менен алмаштырылганына негизделген. Аткаруу жана мыйзам чыгаруу бийликтери өз ара тең салмактуу. Бул модель Россия империясы үчүн мүнөздүү болгон) [1, 48-б.].

Идеологиялык жактан совет коомунун биримдигин аскердик күч жана экономикалык байланыштар, ошондой эле «коммунизм» идеологиясы камсыз кылган. Коомдун көпчүлүк бөлүгү «социализм дооруна» оң баа беришкен. Бул салыштырмалуу мүлктүк теңчиликте, жарандарды социалдык жактан коргоодо, билим берүү жана саламаттыкты сактоо тармагындагы мамлекеттик программаларда ж.б. көрүнгөн [3, 20-б.].

Дүйнөдө болуп жаткан процесстердин жаңылыгы жана көп түрдүүлүгү ушунчалык маанилүү болгондуктан, демократиянын тарыхый калыптанган формалары көпчүрүдө демократиялык салттары бар өлкөлөрдө да ийгиликсиз болуп калат. Учурда адекваттуу формаларды издөө иштери жүрүп жатат.

Ошентип, биргелешкен демократиянын, коргоонун жана коммуникативдик демократиянын долбоорлору кеңири талкууланууда. Тарых ынандыарлык түрдө көрсөткөндөй, убакыттын масштабында либерализм менен демократия жалпы процесстин эки фазасын билдирет жана бир системадан экинчи системага өтүүдө авторитардык режимди айланып өтө албайт.

Бул схеманы россиялык изилдөөчүлөрдүн бири О. Г. Харитонова кайталап, саясий транзиттин синтетикалык структурасын түзүүгө аракет кылган.

Илимий адабияттарда “саясий система” түшүнүгү менен катар “саясий режим” түшүнүгү да колдонулары белгилүү. Бул эки түшүнүк кандайча айырмаланат? Ошентип, М. Хагопян «саясий система» жана «режим» түшүнүктөрүн синоним катары колдонот.

Анын айтымында, бул терминдер «саясий турмуштун фундаменталдык уюмун» билдирет.

Алар саясий тартиптин жалпы структуралык мүнөздөмөлөрүн билдирет. Биздин адабиятта «президенттик режим» - «президенттик система», «парламенттик режим» - «парламенттик система», «демократиялык режим» - «демократиялык система», «авторитардык режим» - «авторитардык система» ж.б. ошол эле мааниде колдонулат [4, б. 36].

«Таза» президенттик башкаруудан тышкары, М. Шугарт менен Дж. Кэри премьер-президенттик «тандемди» сүрөттөшөт, бул парламенттик системадагыдай эле премьер-министрдин да, жалпы эл тарабынан шайланган президенттин да болушун билдирет.

Мындай системанын айырмалоочу өзгөчөлүктөрү:

- президент жалпы эл тарабынан шайланат;
- президентке олуттуу ыйгарым укуктар берилген;

- Президент менен катар мыйзам чыгаруу жыйынынын алдында жооптуу болгон премьер-министр жана өкмөттөр бар.

Ушуга байланыштуу илимде парламенттердин классификациясы бар, ал алардын аткаруу бийлиги менен болгон байланышын эсепке алууга негизделген.

Парламенттердин төмөнкүдөй түрлөрү бөлүнөт: **автономиялуу; чектелген автономдуу; кол алдындагылар; толугу менен баш ийүү.**

Автономдуу парламенттер мыйзам чыгаруу процессин көзөмөлдөйт, бирок аларда өкмөттү “кулатуу” укугу жок.

Чектелген автономиялуу парламенттер. Өкмөт парламенттеги көпчүлүккө таянып, өз ишини аныктайт.

Баш ийүүчү парламент либералдык

демократиянын шартында да, авторитаризмдин шартында да иштей алат. Бул жерде аткаруу бийлиги ачык-айкын парламенттен (Франция) үстөмдүк кылат.

Толугу менен баш ийген парламенттер аскердик жана авторитардык режимдерге (СССР ж. б.) мүнөздүү.

Мындай парламенттерге профессионалдык негизде иштөөнүн кереги жок. Алардын максаты саясий режимди легитимдештирүү жана анын ишмердүүлүгүнө уруксат берүүдөн келип чыгат [5, б. 189].

Партияларга келсек, алар бири-бири-нен бир нече жагынан айырмаланат. Алардын эң негизгилери - уюштуруу түзүмдөрү жана мүчөлүк. Теория боюнча **массалык жана кадрдык** партиялар бар.

- Парламенттин сыртында **массалык партия** түзүлөт. Алардын уюштуруу структурасы шайлоолордогу жеңиштерге жана депутаттыкка талапкерлерге чейин түзүлгөн. Массалык партия өзүнүн программалык саясий багыттары менен, ошондой эле анын жогорку деңгээли менен айырмаланат. Партиянын мүчөлөрү взнос-торду гана төлөбөстөн, партиялык иштерге да активдуу катышат. Булар коммунисттик, социалисттик жана социал-демократиялык багыттагы партиялар.

- **Кадрдык партиялар** конкреттүү шайлоо округунда максималдуу колдоо ала алган таасирдүү адамдарды мобилизациялайт. Бул партиялар тиешелүү кадрларды тандоо менен камсыз кылынат.

Партиялык системалардын типологиясы да өлкөдө болгон партиялардын санына жараша жүргүзүлөт. Бул **принцип бир партиялуу, эки партиялуу жана көп партиялуу системаны** айырмалайт.

Көп партиялуу системада партия так аныкталган идеологиялык жана саясий позицияларды көрсөтөт. Социалдык-экономикалык жана саясий проблемалар боюнча позицияларга негизделген оң-сол сызык боюнча бул топко салуу коомдогу иштердин реалдуу абалын бир кыйла жөнөкөйлөштүрүү менен байланышкан.

Тактап айтканда, мындай схемага этно-улуттук, аймактык, кесиптик жана башка кызыкчылыктарды киргизүү дайыма эле мүмкүн боло бербейт. Алар башкаруунун парламенттик формасына мүнөздүү жана

көпчүлүк учурда коалициялык өкмөттөр бар.

Эки партиялуу система деп эки партия шайлоодо мыйзам чыгаруу органындагы орундардын көбүн же бийликтин аткаруу бутагына болгон шайлоодо добуштардын көбүн алган системаны билдирет. Маселен, ушул кез караштан алганда, Демократиялык жана Республикалык партиялар формасында үлгү түзүлгөн Кошмо Штаттардагы иштердин абалы көрсөткүч болуп саналат.

Партиялардын социалдык базасынын бир тектүү эместиги, аларда ар түрдүү кызыкчылыктардагы топтордун жана катмарлардын болушу алардын ичинде ар кандай фракциялардын пайда болушуна шарт түзөт. Мисалы, Улуу Британиянын Эмгек (Лейбрист) партиясында сол, борбор жана оң жакта бир нече фракциялар бар. Бул фракциялардын күрөшү партиянын саясатында олуттуу из калтырат [6, 1-б. 39].

Борборчул партиялардын позициясы өлкөнүн алдында турган проблемалардын негизги блогу боюнча орточо позициялардын артыкчылыгын берет. Белгилүү бир өлкөдө түзүлгөн саясий системанын түрү да маанилүү.

Мамлекеттик административдик түзүлүш партиялардын жана партиялык системалардын уюштуруу структураларына, ишинин мазмунуна жана формаларына да таасирин тийгизет. Унитардык мамлекеттерде алар бир кыйла даражада борборлоштурулгандыгы менен мүнөздөлсө, федералдык мамлекеттерде борбордон ажыратылган уюштуруу структуралары менен партиялар басымдуулук кылат.

Өкүлчүлүк институттарынын типологиясында **шайлоо өнөктүгү** маанилүү роль ойнойт, алар шайлоо системаларынын бир нече түрлөрүнүн негизинде өткөрүлөт. Белгилей кетсек, шайлоо өнөктүгү деп мыйзамда белгиленген мөөнөттө партиялар жана уюмдар, ошондой эле шайлоону өткөрүүгө жооптуу мамлекеттик органдар белгиленген эрежелерге ылайык уюштуруучулук, үгүттөө жана идеологиялык-маалыматтык даярдыкты жүзөгө ашыруучу мезгил түшүнүлөт. Бул ошондой эле айрым партиялар жана кандидаттар тарабынан жургузулуп жаткан уюштуруучулук, пропагандалык жана башка иш-чаралардын комплексин билдирет. Мындай учурларда алар

«шайлоо өнөктүгү» жөнүндө сөз кылышат.

- **Мажоритардык системада** ар бир шайлоо округунан бирден депутат шайланат. Шайлоодо эң көп добуш алган талапкер жеңүүчү деп табылат. Бул система боюнча бир округдан бир нече талапкер ат салышса, 50%дан аз добуш алган талапкер жеңе алат. Жеңүүчү тарап алган көпчүлүк эки түрдүү болушу мүмкүн - абсолюттук жана салыштырмалуу. Мажоритардык системада башка бардык талапкерлерге караганда көбүрөөк добуш алган талапкер жеңет. Мажоритардык система Англияда, АКШда, Францияда, Японияда орногон.

- **Пропорционалдык система** партиялык тизме боюнча алынган добуштардын санына жараша парламенттеги мандаттарды бөлүштүрүүнү жана эң төмөнкү пайыздык босого (Казакстанда 7%, Кыргызстанда 5%) милдеттүү түрдө белгилөөнү камтыйт. Мындай мамиле топтордун саясий позицияларын жана талаптарын толугураак чагылдырууга тийиш деп эсептешет. Пропорционалдуу өкүлчүлүктүн бир нече варианттары бар, бул добуштарды эсептөө дегенди билдирет. Добуштарды эсептөөдө добуштардын санын тегеректөө принциби пропорционалдык системанын түрлөрүн айырмалоого мүмкүндүк берет.

Биринчиден, бир шайлоо округунда мандат добуш берүүдөн кийин бир нече талапкерге бөлүштүрүлөт.

Экинчиден, райондук деңгээлде келип чыккан өкүлчүлүктүн диспропорциялуулугу партиялык тизме боюнча шайланган, бирок конкреттүү округдан өкүл болбогон парламентарийлердин катышуусу менен жөнгө салынат [7, 170-б.].

Бир катар өлкөлөрдө аралаш, мажоритардык-пропорционалдык система бар.

Анализдин натыйжалары төмөнкү тыянактарды чыгарууга мүмкүндүк берет. Тоталитардык режимде элдин жашоо булактары мамлекеттик катуу көзөмөлгө алынып, аларды экономикалык тандоо эркиндигинен ажыратат. Мамлекеттик мүлк же мамлекет тарабынан катуу көзөмөлгө алынган мүлк саясаттын жана экономиканын бардык рычагдарын баш ийдирген бийликтин монополиясын пайда кылгандыктан, сөзсүз түрдө саясатташат [8, б. 139].

Ошондой эле, каралып жаткан контекстте жарандык коом адам укуктарын камсыз кылат, ал эми мамлекет жарандык укуктарды камсыз кылат. Эки учурда тең инсандын укуктары жөнүндө сөз болуп жатат: биринчисинде - анын жеке адам катары жашоого, эркиндикке жана башкаларга болгон укуктары жөнүндө, экинчисинде - анын саясий укуктары жөнүндө. Жарандык коомдун да, укуктук мамлекеттин да болушунун негизги шарты инсан жана анын өзүн-өзү ишке ашыруу укугу экени айдан ачык. Ал инсандын укугун, жеке эркиндигин таанууга негизделген [9, б. 54].

Жыйынтыктар:

Ошентип, жогоруда айтылгандарды жыйынтыктап, биз белгилүү бир жыйынтыкка келе алабыз:

- Белгилүү бир проблеманы изилдөө үчүн саясий системаларды демократиялаштыруунун шарттарында өкүлчүлүк институттарынын мазмунуна, калыптанышына жана өнүгүшүнө тиешелүү жалпы

категориялар жана типологиялар болушу зарыл, ансыз бул изилдөө толук эмес болуп калат.

- Типология илимде формулировкаланган концепцияларды жана постсоветтик өлкөлөрдө концепциялардын калыптануу өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен түзүлөт, ошондой эле система түзүүчү мүнөздөмөлөргө - демократияга, саясий режимдерге, парламентаризмге, партиялык системага негизделет.

- Өкүлчүлүк институттары саясаттагы күтүлбөгөндүк факторун минималдаштырат, чыр-чатактын деңгээлин төмөндөтөт жана коом менен мамлекеттин стратегиялык өз ара аракеттенүүсү үчүн мүмкүнчүлүктөрдү түзөт, бул азыркы шарттарда өзгөчө маанилүү. Бир жагынан институттар өзүнүн ченемдик-укуктук базасынан улам адамды чектесе, экинчи жагынан анын ишмердүүлүгүнө кеңири мүмкүнчүлүктөрдү түзүп, күтүүсүз болуу тобокелдигин минималдаштырат.

Адабияттар:

1. Артыкбаев, А. Кыргыз Республикасынын саясий системасы: демократиялаштыруу тажрыйбасы [Текст] /. – Бишкек: КУУ, 2015. – 265 б.
2. Даль, Р. Введение в экономическую демократию. [Текст] / Пер. с англ.- М.: Наука, 1991.- 124с.
3. Скидельски, Р. Дорога от рабства. [Текст] – М.: Аспект -Пресс, Изд. 2 перераб. 2018. - 160 с.
4. Фарукшин, М.Х. Политическая система в обществах. [Текст] // Социал. –полит. науки.- 2015. - №5. – С.36.
5. Шапиро, И. Демократия и гражданское общество. [Текст] // Полит. исслед. -2017. - № 4.- С. 189.
6. Дюверже, М. Политические партии. [Текст] / Изд. 2. Перераб. / Пер. с англ. яз. – Москва, 2018.- С.29.
7. Бектурганов, К.Б. Кыргызстандын саясий турмушундагы коомдук пикир. [Текст] / – Б., 2014.- 336 б.
8. Медушевский, А. Н. [Текст] / Демократия и авторитаризм: российский конституционализм в сравнительной перспективе. – М., 2019. - 654 с.
9. Ожукеева, Т.О. [Текст] / Борбордук Азия өлкөлөрүндөгү саясий процесстер. Бийликтерди бөлүштүрүүнүн принциптери. – Бишкек: КУУ, 2016. – С. 325.